नारदमणि पौड्यालको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय,
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समिति अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
शान्तिकुमारी दाहाल
नेपाली शिक्षण समिति
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं
(२०६४)

शोधनिर्देशक
हेमनाथ पौडेल

नारदमणि पौड्यालको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय,
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समिति अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
शान्तिकुमारी दाहाल
नेपाली शिक्षण समिति
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं
(२०६४)

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समितिकी छात्रा शान्तिकुमारी दाहालले स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका निम्ति तयार पार्नुभएको **नारदमणि पौड्यालको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व** नामक प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँले परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति म रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली शिक्षण समितिसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६४/०४/३० ....

(हेमनाथ पौडेल)

उप-प्राध्यापक

नेपाली शिक्षण समिति

रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

मिति ....

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समितिकी छात्रा शान्तिकुमारी दाहालले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका निम्ति तयार पार्नुभएको **"नारदमणि पौड्यालको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व"** नामक प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर तहका दृष्टिले उपयुक्त देखिएकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

....	....	....
(हेमनाथ पौडेल)	(पुरुषोत्तम दाहाल)	(हरिप्रसाद पराजुली)
शोधनिर्देशक	**बाह्यपरीक्षक**	**विभागीय प्रमुख**

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु हेमनाथ पौडेलको कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पसको स्नातकोत्तर तह, नेपाली शिक्षण समितिमा कार्यरत रहेर आफ्नो अध्ययन अध्यापन तथा अनुशनधानमा हर्दम व्यस्त रहँदा रहँदै पनि उहाँले मलाई शिर्षक छनौटदेखि लिएर शोधपत्र तयार पारुन्जेलसम्म अमूल्य समय दिई गर्नु भएको निर्देशन प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । उहाँका कुशल मार्गनिर्देशन नपाएको भए आज शोधपत्रलाई यस रूपमा उतार्न सम्भव थिएन । तसर्थ सुझाव, सल्लाह दिई समुचित निर्देशन प्रदान गर्नुभएकोमा श्रद्धेय निर्देशकज्यूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस शोधपत्रको तयारी गर्ने सिलसिलामा सुरुदेखि अन्त्यसम्म आवश्यक सामग्री एवम् जानकारी दिएर सहयोग पुऱ्याउनु हुने शोधनायक नारदमणि पौड्याल र उहाँकी धर्मपत्नी भुवनकुमारी पौड्याल तथा छोरा राजनमणि पौड्यालप्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु ।

त्यस्तै रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पसका नेपाली विभागका प्रमुख श्री हरिप्रसाद पराजुलीज्यूप्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी प्रस्तुत शोधपत्र तयारीका क्रममा बारम्बार घच्घच्याउनु हुने नेपाली विभागका सबै आदरणीय गुरुहरूप्रति पनि म कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

यो शोधपत्र तयार पार्दा विविध पक्षबाट सहयोग गरी उचित सल्लाह र हौसला प्रदान गर्ने आदरणीय दाजु टंकप्रसाद दाहाल, काका तथा त्रि. वि. राजनीति शास्त्र विभागका प्राध्यापक रामकुमार दाहाल तथा काकी निर्मला दाहालप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा विविध सामग्री जुटाई अनवरतरूपमा सहयोग पुऱ्याउने मित्रहरू यशोदा कुँवर, शकुन्तला वाग्ले तथा ज्ञानबहादुर खड्का विशेष धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

आर्थिक र व्यावहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म पुऱ्याउन सहयोग गर्नुहुने मेरा परमपूज्य पिता कालीदासदाहाल तथा माता रुक्मिणी दाहालप्रति म आजीवन ऋणी छु । यसैगरी मेरो अध्ययनप्रति सदा चिन्तित रही शोधकार्यका लागि आर्थिक, भौतिक र व्यवहारिक रूपले सहयोग पुऱ्याउनुहुने मेरा श्रीमान् होमनाथ निरौलाप्रति आभार प्रकट गर्दछु । शोधकार्यप्रति रुचि लिएर घच्घच्याइरहने बहिनीहरू मुना, इन्दू भाइ जय तथा छोरो सुशील र छोरी सुप्रियाप्रति पनि कृतज्ञ छु ।

त्यस्तै रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस पुस्तकालयका कर्मचारी साथीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोधपत्रलाई छिटो छरितो रूपमा टङ्कन गर्ने सुश्री निना उप्रेती पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवनविश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समितिसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र २०५९/ २०६१
क्रमाङ्क
त्रि.वि. द.नं.

(शान्तिकुमारी दाहाल)
नेपाली शिक्षण समिति
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

विषयसूची

पृष्ठ संख्या

स्वीकृति–पत्र

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

कृतज्ञता ज्ञापन

परिच्छेद एकः शोधपरिचय १

१.१ शोधशीर्षक १

१.२ शोधप्रयोजन १

१.३ शोधपरिचय १

१.४ शोधसमस्या ३

१.५ शोधको उद्देश्य ३

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा ३

१.७ शोधकार्यको औचित्य ६

१.८ शोधविधि ६

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा ७

परिच्छेद दुईः नारदमणि पौड्यालको जीवनी ८

२.१ जन्म र जन्मस्थान ८

२.२ पुर्ख्यौली ८

२.३ पारिवारिक पृष्ठभूमि तथा बाल्यकाल ९

२.४ शिक्षा-दीक्षा तथा स्वाध्ययन १०

२.५ विवाह, दाम्पत्य जीवन र परिवार १०

२.६ कार्यक्षेत्र तथा आजीविका ११

२.७ आर्थिक अवस्था १३

२.८	बसोबास	१४
२.९	रुचि र स्वभाव	१४
२.१०	सामाजिक जीवन	१५
२.११	सिर्जनाका निम्ति प्रेरणा, प्रभाव तथा परिवेश	१६
२.१२	भाषाज्ञान	१६
२.१३	भ्रमण	१७
२.१४	सुख दुःख एवं जीवनको स्मरणीय क्षण	१७
२.१५	प्रकाशित पुस्तक, कृतिहरू तथा फुटकर रचनाहरू	१८

परिच्छेद तीनः नारदमणि पौड्यालको व्यक्तित्व २१

३.१	शारीरिक तथा निजी व्यक्तित्व	२१
३.२	साहित्यकार व्यक्तित्व	२१
३.३	निबन्धकार व्यक्तित्व	२२
३.४	कवि व्यक्तित्व	२३
३.५	काव्यकार व्यक्तित्व	२३
३.६	गीतकार व्यक्तित्व	२४
३.७	सञ्चारकर्मी व्यक्तित्व	२४
३.८	सम्पादक व्यक्तित्व	२५
३.९	प्रशिक्षक व्यक्तित्व	२५
३.१०	प्रशासनिक व्यक्तित्व	२६

परिच्छेद चारः नारदमणि पौड्यालको साहित्यिक यात्रा २८

४.१	प्रथम चरण (वि.सं.२०२९-२०३९)	२९
४.२	द्वितीय चरण (२०४० देखि वर्तमान सम्म)	२९

परिच्छेद पाँचः नारदमणि पौड्यालको कृतित्व ३२
५.१ परिचय ३२
५.२ साहित्यिक रचनाहरूको अध्ययन ३२
५.२.१ नियात्राको अध्ययन ३२
५.२.१.१ विषयवस्तु ३३
५.२.१.२ भाषाशैली ४२
५.२.१.३ उद्देश्य ४४
५.२.१.४ दृष्टिविन्दु ४५
५.२.१.५ निष्कर्ष ४५
५.२.२ कविताहरूको अध्ययन ४६
५.२.२.१ विषयवस्तु ४७
५.२.२.२ भाव ५८
५.२.२.३ देशप्रेम ५९
५.२.२.४ प्रकृति प्रेम ६०
५.२.२.५ लय ६१
५.२.२.६ रस ६३
५.२.२.७ शैली-शिल्प ६५
५.२.२.८ निष्कर्ष ६६
५.२.३ 'कोमल शोक काव्य' को अध्ययन ६७
५.२.३.१ परिचय ६७
५.२.३.२ विषयवस्तु ६७
५.२.३.३ भाव ७०
५.२.३.४ लय ७३
५.२.३.५ रस ७३
५.२.३.६ शैली-शिल्प ७४

५.२.३.७ निष्कर्ष ७५
५.२.४ 'मणि' गीतिसङ्ग्रहको अध्ययन ७५
५.२.४.१ परिचय ७५
५.२.४.२ गीतहरूको अध्ययन ७५
५.३ साहित्येत्तर कृतिहरूको अध्ययन १०३
५.३.१ परिचय १०३
५.३.२ सहकारी परिचय तथा सहकारी शिक्षा १०४

परिच्छेद छः उपसंहार **१०६**

सन्दर्भ सामग्रीसूची **१०९**